

Deczki Sarolta: *A testbe íródo történelem*
(Nádas Péter: *Párhuzamos történetek*)

Absztrakt

A történelem, ahogyan és amikor történik, elsődleges módon érzéki jelenség, hiszen hús-vér emberek a szereplői, és a történetek mindenkor befolyásolják a bennük részt vevő ember testi-lelki állapotait. A megélt történelem a test történelme; ahogyan kínozz vagy őt kínozzák, szenved, éheznek, szeret, fárad, szorong, vagy örül.

A test történelmi létezésének legszebb és leghitelesebb leírásait olvashatjuk Nádas Péter: *Párhuzamos történetek* című regényében. Nádas nem a nagy események különböző interpretációi és narratívái érdeklik, hanem az, hogy ezek miként mutatkoznak meg a sejtek és az idegek szintjén; egyszerűen abban a módban, ahogyan elsődlegesen és mindenekelőtt létezőnk. Tanulmányomban azt elemzem, hogyan jelenik meg a regényben a megélt test, valamint a megélt testben a megélt történelem.

Kulcsszavak: vad lét, kontingencia, történelem, történetek, test, érzékiség, a világ húsa

Abstract

The history in its process is first of all a sensual occurrence, as its actors are people taken from live. So the historical actions influence the psychical-physical conditions of people taking part in it. The lived history is the history of the body; tortured, suffering, going hungry, loving, pressed or even pleased.

The most beautiful and authentic descriptions of the historical being of the body are to read in the novel of Péter Nádas: *Párhuzamos történetek*. Nádas is interested not in the different narratives and interpretations of the momentous events, but how they appear on the level of the cells and nerves; in brief on the way in which we are existing primarily and preeminently. I analyse in my essay, the living and lived body appears in the novel, and how the lived history appears in the living and lived body.

Keywords: wild being, eventuality, history, body, sensualism, the flesh of world

Egészen egyedülálló prózapoétikai kísérletről van szó a fenti regény kapcsán, amit a megjelenést követő recenziók, kritikák, sőt díjak és elismerések sora is bizonyít. Nádas Péter ugyanis nem kevesebbre vállalkozott, mint hogy nyelvileg megragadjon és leírjon egy olyan tapasztalatot, amiről magyarul vagy szemérmesen, vagy trágár módon vagy pedig a hűvös anatómia nyelvén szoktunk csak beszélni: a test és az érzékiség tapasztalatáról van szó. Ahogyan egy vele készített interjúban olvashatjuk: „Az embernek teste van, a testének vannak részei, s ezekről a részéről az egész nem tud lemondani. Nem tudnak az érzetei lemondani, s így a tapasztalatai sem tudnak róla lemondani. Kész. A saját testén kívül nincsen ember és a testi érzetek azonosak. Ennyi. Nincs több magyarázat“ (Görözdí 2013). Minden tapasztalatunk a testtel kezdődik, sőt, minden tapasztalatunk a testen vagy inkább a testben megy végbe – az emberi létezés ízig-vérig testi létezés. Amikor tehát Nádas a testi tapasztalat nyelvével kísérletezik, akkor nem kevesebbre vállalkozik, mint magának az emberi létezésnek, az emberi primér léttapasztalatnak adekvát nyelvi kifejezést találni. Azt a „néma

tartományt” akarja szóra bírni, melyhez mindenféle nyelvi jelrendszer nehézkesen tud hozzáférni, s mely maga is jelentős ellenállást fejt ki minden effajta kísérlettel szemben.

Nyers, vad lét

Ha a bölcsletről akarunk afféle párhuzamos történetként hasonló törekvésre példát találni, akkor a fenomenológiai filozófiára gondolhatunk első sorban. A fenomenológia alapvető célja és problémája ugyanis nem más, mint a közvetlen emberi tapasztalatnak a leírása, vagyis olyan hozzáférést akar találni a még eleven, reflexió előtti érzéki szférához, melyet még nem dolgozott meg semmiféle nyelvi jelentéstulajdonítás. Vagyis még nem alkottunk ítéletet arról, amit érzékelünk, hanem úgyszólván még az érzékelés kellős közepén, a világ nyelv előtti, néma tartományában vagyunk. Itt még az egyes szám első személy grammatikája sem érvényesül, hiszen az én nem különül el a világtól, hanem - ahogyan Merleau-Ponty írta -, mintegy bele vagyunk göngyölődve a világba; az észlelő húsa és a világ húsa egységes észlelési tartományt, egységes szinergikus mezőt alkot, melyben egybemosódnak a különböző érzékszervi regiszterekből származó észleletek. Vagyis a világ nem válik szét észlelőre és észleltre, hanem csak maga az észlelés, a tapasztalás megtörténése van. A francia filozófus „nyers” vagy „vad létnek” nevezi ezt a meghaladhatatlan közvetlenséget. „Az életnek atmoszférája van, a szó csillagászati értelmében: az élet már mindig is az érzékelhető világnak és a történelemnek abba a ködébe burkolódik, ahol a testi és emberi élet *anonim alanya*, a jelen és a múlt, az egymásra hányt testek és szellemek, egymásra toluló arcok, szavak és tettek egyvelege van együtt és egyszerre jelen” (Merleau-Ponty 2006, 100). A nyers és vad létet tehát a testek, történések és észlelések kiasztikus egymásba gabalyodása jellemzi, az eredendő el-nem-különültség és a kontingencia.

Kérdés az, hogy lehetséges-e egyáltalán nyelvileg artikulálni ezt a tapasztalatot? Ahogyan Husserl írta egy nevezetes sorában: „a kezdet a tiszta és egyelőre néma tapasztalás, melyet rá kell vennünk arra, hogy saját értelmét tisztán kimondja” (Husserl 2000, 51). A nyers, vad létet tehát át kell emelni, bele kell írni a nyelvi jelek diszkurzív rendjébe. Kimondani a néma tapasztalatot, nevet adni a nyelv mélyén húzódó csöndnek, nem mást jelent, mint szétszálazni a tapasztalatnak ezt az eredendő összetettségét, oldani kontingenciáját, és megosztani másokkal intimitását. Vagyis távolságot hozunk létre, mely akkor is kirobbant a tapasztalat közvetlenségéből, ha mégoly óvatosan is bánunk a szavakkal. Megjelenik a reflexió és a diszkurzivitás, melyek által a tapasztalat közölhetővé válik – ennek ára azonban a közvetlenség és a kontingencia – legalább részleges – eltűnése. A nyelv nem tudja maradéktalanul leírni a közvetlen tapasztalatot, de körül tudja írni, utalni tud rá. El tud vezetni a közlés határáig, s aztán rámutatni arra, ami már kimondhatatlan.

Megkockáztatom azt a feltevést, hogy ebben az értelemben a *Párhuzamos történetek* maga is egy nagyszabású kísérlet arra, hogy ez a nyers, vad, kelet-közép-európai létet, a maga testi és történeti mivoltában megmutatkozáshoz juttassa, feltárulja; hogy a regény szövetén nyíló szakadásokban belepillanthassunk a „fortyogó magmába” (lásd később), az emberi létezés mélységeibe. Nádas narrátorai – hol egyes szám első, hol egyes szám harmadik személyben - egy anatómus szenvtelenségével és pontosságával írják le az általuk észlelt világot, minden egyes apró részletre figyelmet fordítva. A narrátor tekintete milliméterről milliméterre vándorol, és minden morális ítélkezés nélkül rögzíti a látványt. Az utóbbi kitétel azért bír különösen nagy jelentőséggel, mert a szemünk előtt végbemenő események bizony az olvasótól is azt követelik, hogy tegye zárójelbe az előítéleteit, preconcepcióit, képes legyen átlépni a *common sense* világán, az átlagos mindennapiságon, és újonnan felfedezni a világot, hosszasan elidőzve annak minden apró momentumánál.

Történelem belülnézetből

Ahogy Hites Sándor írja, a történelmi regény nagyon sokszínű műfaj, s Kelet-Közép Európában különösen sok szállal kötődik a nacionalizmushoz; eszményítő múltképe megnehezítette „az önismeret érvényes formáinak kialakulását” (**Hites???**). Az eszményítésen túl azonban narrációjuk is az idő hagyományos elképzelésén nyugodott: valami valamikor elkezdődik és valami felé tart. A történet hőse többnyire nem tartozik a hegeli nagy világtörténelmi személyiségek közé, hanem a körülötte zajló történelmi események alakítják az ő életét is; vagyis mintegy „benne van” a történelemben, és a hős életének bonyodalmai ürügyet szolgáltatnak a történelem ábrázolására, de a regény valódi hőse maga a történelem. A történelmi regény írója szabadabban bánik a múlttal, mint a történetíró, és nem a tények feltárása és leírása a feladata, hanem az esztétikai világteremtés.

Ezzel szemben úgy gondolom, hogy a Nádas-regény idő-és történelemszemlélete a heideggeri idő- és történetiségfelfogás szerint próbálja meg a történelmi világot megragadni. Vagyis nem a hős „áll a történelemben”, hanem fordítva: a mindenkori tapasztalatból bontakozik ki a történelmi idő, és rétegződnek egymásra síkjai. A *Párhuzamos történetek* a történelmet nem felül- vagy kívülnézetből mutatja be, afféle krónikásként, hanem legbelülről, a „világ húsából” kiindulva. Elvégre a testi létezés kiterjedése nem csupán térbeli, hanem időbeli is. A testi létezés alapvetően időbeli lét. Ahogy Heidegger írta: az általa jelenvalólétnek nevezett *condition human* „nem azért »időbeli«, mert a »történelemben« áll, hanem fordítva, csak azért egzisztál történelmi módon, s csak azért képes így egzisztálni, mert léte alapjaiban történelmi” (Heidegger 1989, 606). Vagyis a történelem nem valamiféle keretet, tartóedényt vagy netán struktúrát szolgáltat a benne lezajló események számára, hanem maguk az események már eleve történelmi, és nem is lehetnek mások. Az úgynevezett nagybetűs történelem pedig nem más, mint ezeknek a mikrorezdüléseknek az időben végbemenő összessége, amiket utólagosan értelmezve céllal, struktúrával és értelemmel ruházunk fel. Reinhart Koselleck pedig fogalomtörténeti vizsgálódásaiban utal, hogy a német tapasztalat „Erfahrung” szó régi jelentése a görög „historein” szóval rokon, mely kutatást, vizsgálódást jelent (vö. Koselleck, 2003, 27). Ami azt jelenti, hogy a tapasztalat és a történelmi létezés, valamint ezek kutatása szoros belső rokonságban vannak egymással. A *Párhuzamos történetek* elbeszélői mintegy a fenomenológiai program szellemében térnek vissza „magukhoz a dolgokhoz”, vagyis az egyes, konkrét, faktikusan végbemenő eseményekhez, s ezek időbeli egymásutánját igyekeznek megragadni, ám anélkül, hogy kívülről bármiféle összefüggést, oksági elvet vagy teleológiát akarnának erőltetni rájuk. S mint ahogyan a fenomenológus vagy a történész küszködik a néma, nyelv előtti tapasztalás megragadásával, éppúgy ennek a „néma tartománynak” a feltárása és leírása a regény narrátorainak is az ambíciója.

A regény helyszínei és időbeli regiszterei jól beazonosíthatók: az első idősík a harmincas-egyvenes évek Németországa és Magyarországa, a második a hatvanas évek Magyarországa, az utolsó pedig az ezredforduló Németországa. A mindent átfogó látószög azonban minden történetszálból hiányzik, nem kapunk átfogó képet a szóba kerülő korokról, azok fontosabb eseményeiről, hanem mindig csupán arról és azokról, amik az aktuális szereplő benyomásaiban, tapasztalati világában megjelennek. A történelem tehát nem afféle „nagy elbeszélésként” van jelen, hanem hús-vér valójában. A már idézett jelenetben, az *Isolde szerelmi haláldalát* címet viselőben sem úgy érhető tetten a történelem, hogy jelentést, helyi értéket, kontextust tudunk rendelni az egyes mikrojelenetekhez, és szorgos munkával ki tudjuk rakni az egészet az alkotóelemekből. Ellenkezőleg: a regény azt mutatja fel, hogy csakis alkotóelemek vannak, a maguk tragikus, embertelen, mégis sokkolóan érzéki és evilági hús-vér valójukban. A történelem a benne élő ember számára banális döntésekből,

eseményekből, reakciókból és akciókból, érzéki benyomások tömkelegéből áll össze, melyek csupán az utólagos szelekció által kapnak narratív ívet, keretet és teloszt.

Nádas nagyregénye közös, közép-európai világunk és történelmünk újrafelfedezésének az élményét nyújtja. Kiszakít a világ megszokott és otthonos utalás-összefüggéséből, ami azzal jár, hogy szétszakad az az értelmi háló, mely eddig a világban való tájékozódást, az értelmezést és megértést segítette. A *Párhuzamos történetek*ben a világ „háborzongató idegensége” tárul fel. A legháborzongatóbb pedig talán nem más, mint az a pusztító tény, hogy a leírások tárgya voltaképpen az ember legsajátabb sajátja: a teste. Az ember testi létezésének mikrorezdüléseit, ezt a nyers, vad létet próbálja meg Nádas a lehető legpontosabban leírni, vagy legalább körülírni, még akkor is, ha ezek a leírások megsértik a *common sense* esztétikai és morális érzékét. Hogy példát is mondjunk erre, nézzük az első kötet *Isolde szerelmi haláldalát* című fejezetet.

A második világháború vége felé járunk, Németországban, egy kisvárosban, nem messze egy haláltábortól. A szövetségesek bombázzák a vidéket, a rádió napközben pedig – mintha mi sem történe – Isolde szerelmi haláldalát sugározza. Egy bukásra ítélt hatalom és bukásra ítélt eszmerendszer, mely milliók életéért és szenvedéséért felelős, Wagner mitikus-patetikus áriájával üzen azoknak, akik a túlélésért küzdenek. A tábor lakói közül azokat, akik még álltak a lábukon, elhajtották, a járóképtelenekre pedig rágyújtották a barakkot. Szerteszét oszlásnak indult tetemek hevernek, „az éghető emberi kocsonya az árkokban összefolyt, a zsír és a csontvelő a maga fajsúlya szerint finom rétegekbe gyűlt, éjszakánként a hitoktató vagy a nyugalmazott bankigazgató a templom tornyából figyelte, amint a tűz zsírosan belobban és fellobog a mélyből” (I. 96). Az érzéki, emberi test ipari megsemmisítésének infernalis jelenete ez. S miközben házak és hullák égnak, a dezertőr Döhring önkielégítést hajt végre a tanyán, melyről szintén részletes, szakszerű és pontos leírást kapunk, mint ahogyan női családtagjainak klitoriszáról is. A könyörtelenül és hidegvérrel elpusztított emberek tetemeinek szomszédságában feltörő orgazmus még embertelenebbé és brutálisabbá teszi a háborús pusztítást. Mintha egy lassan mozgó kamerát követnénk a tekintetünkkel, mely minden apró részletnél elidőzve, dokumentarista módon rögzíti a romokban heverő kisváros látványát. Oszló, dehumanizált testek, éhség, vizelés, maszturbáció, erős szagok, Isolde szerelmi haláldala: a történelem testi-érzéki bugyrainak is a mélyén járunk, a nyers, vad lét groteszk anarchiájában.

A nagytotál perspektívája akkor sincs jelen, amikor például Kristóf az 1956-os forradalomra emlékezik. A benyomások elevenen jelen vannak, ahogyan zavarodottan és a dolgokból keveset értve sodródott a budapesti utcákon, majd a következő év nyarán, amikor az üdültetési vonatra vár a Keleti pályaudvaron, akkor emlékezik vissza arra, hogy „a hivatalos változat minden olyan állítást, miszerint az oroszok légitámadást intéztek volna Budapest ellen, s bombázással támogatták volna a város utcáin harcoló csapataikat, ellenséges propagandának és rágalomnak minősített” (II. 281). S ez a tény ráadásul nem is igaz, vagyis ez a momentum inkább elbizonytalanít a történelmi referenciával kapcsolatban. Von der Schuer történetszálán keresztül pedig feltárul egy igazi náci jelleme és viselkedéskultúrája, aki harcolt az első világháborúban, ahol borzalmas tapasztalatokat szerzett, majd orvosi tanulmányok után a Vilmos Császár Fajbiológiai és Örökléshigiéniai Intézet vezetője lett. Közben részt vett a thüringiai felkelés leverésében, s a személyes szálakon kavargó történeteken keresztül feltárul a weimari köztársaság élete. S hasonlóképpen, Magyarország és főként Budapest XX. századi eseményei is a személyes emlékeken, reflexiókon, kapcsolatokon, érzelmeken, vágyakon át válnak megközelíthetővé.

Törékeny testünk

A világban benne-lét mikroperspektívák tömkelegét jelenti. Szagokat, zajokat, látványokat, cselekvési lehetőségeket, vágynak, bánatokat, és a test megannyi apró rezdülését. Az emberi test végtelenül kiszolgáltatott a „nagy” történelmi folyamatoknak, s még ha azok nem is mutatkoznak meg a maguk teljes valójukban az egyes ember számára, a történelem első sorban akkor is a testben, a testen történik meg. A XX. század pedig különösen kegyetlenül bánt ezzel a törékeny és sérülékeny entitással. Ennek másik hátborzongató példája a regényben a Budapest ostromáról szóló fejezet. A város tele megnyomorított emberekkel: „volt, akinek a karja, volt, akinek a lába hiányzott, a nadrágok szárát, az ingek ujját biztosítótűvel tűzték fel a végtagok helyén, vagy szabadon lengett a csonkokon. A zakók karja be volt tűzve a zsebekbe. Voltak cipőkben végződő falábak, vagy csonkokra és derékra szíjazott mankók. És hegek, varratok, hiányok, torzulások, tüzek és fagyások nyoma, iszonytató arcokon” (II. 201). A történelmet irányítani kívánó tébolyult akaratok számára az emberi test, s ezzel az emberi élet, az emberi személyiség instrumentalizálódik: megfosztják egyediségétől, és közömbösek szenvedéseivel szemben. Budapest teste és sorsa mintegy eggyé válik lakóinak testével és sorsával; ugyanazt az erőszakot szenvedik el, egymásban élnek: „sem előtte, sem utána nem éreztem soha, hogy a város ilyen mélyen bennem él” (II. 208), állítja a jelenet narrátora, máshol pedig: „van egy városom, városomat egy folyó kettészeli, s érzetté változik át az ismerős híd” (II. 219). Egy közös, kiasztikus összefonódást, szinergikus mezőt alkotnak a város és lakói. A házak, utcák és az emberek ugyanabban a sorsban részesülnek, egymásba göngyölődnek.

A test hatalomnak való kiszolgáltatottsága jelenik meg a *Hans von Wolkenstein* című fejezetben is. Kamaszfiúkon végeznek orvosi vizsgálatokat egy úgynevezett „fajnemesítő intézetben”, eugenetikai célokból. Mindenki tisztában van a többiek származásával, vagyis azzal, hogy mennyire „tisztá” a vére, és testi felépítése mennyire felel meg a „nordikus” ideálnak. Az internátusban lakó valamennyi fiú kénytelen alávetni magát az őket tanulmányozó, vizsgáló, rendszerező és értékelő orvosi hatalomnak, melynek szempontjait internalizálják is. Saját magukra is orvosi szemmel tekintenek; „bizonyos testi hipochondriától nyugőzötten figyelték magukat és egymást” (III. 228), idegenek lesznek a saját testükben. Olyannyira, hogy néhány fiú minden évben öngyilkosságot követ el. Az ötvenkilenc fiú állandó orvosi megfigyelések és mérések tárgya, tanulmányozzák minden lehetséges testi és szellemi tulajdonságukat. A gyerekek ráadásul amiatt is kiszolgáltatottak, mert már születésüknel fogva törvényen kívüli helyzetben vannak, hiszen valamennyien „basztardok”, vagyis házasságon kívül születettek, és ez egy életre megbélyegzi őket, valamint a fennálló törvények értelmében szükségessé teszi a sterilizációt. Vagyis származásuk okán sem lehetnek a nemzeti szocialista társadalom teljes jogú tagjai, létük igazolását az adja, hogy különböző, a tudományos kutatás számára fontos adatokat szolgáltatnak a testükről.

A represszió megjelenik a devianciának minősített szexuális viselkedéssel kapcsolatban is, a Kristóf nevű szereplő vívódásain, önemésztő szenvedélyein, kalandján keresztül. A II. kötet első fejezete ezekkel a mondatokkal kezdődik: „Van egy másik életem” (II. 7). Kristóf abba a nehéz helyzetbe kerül, hogy ezt a másikat saját magán belül legyen kénytelen felismerni, s a végletekig vinni ezen felismerés következményeit. Az ő személye és sorsa egyszerre példázza a külső hatalomnak és belső késztetéseknek való kiszolgáltatottságot; egész lénye telis teli ambivalenciákkal. A fiúval először úgy találkozunk, hogy áll az ablak előtt, és a szemközti presszóban bámul egy lányt, s ezért sem utazik el nagynénjével a haldokló professzort meglátogatni. Egy másik véletlen az, ami a megszállott voyeur a Margitszigetre vezérli, ahol felfedezi a homoszexuális férfiak szokásos találkozási helyét. Hiszen a homoszexualitás kiszorul a városból a szigetre, a természeti környezetbe, a

bozótosba, az éjszakába, a titok és hallgatás birodalmába. A társadalmilag szabályozott urbánus környezetből afféle vad senki földjére.

Nagyon sokszor jelenik meg szövegszerűen az éjszaka, s vele együtt az a titkos hely, mely topográfiai is a sötétség mélyeként van jelölve. Ez a mélység, a pokol bugyra, s az itt rohángáló férfiak azonban „tiltott tudást” tartogatnak Kristóf számára. A férfiak viselkedése az eleinte kívülálló Kristóf számára „szigorú törzsi szabályokra” utal, ezekről azonban csakhamar kiderül, hogy bármikor megváltozhatnak. Egy rendszer nélküli rendszer, egy saját magából kifordult, torz logika hoz létre itt is egymásra vonatkozásokat, párhuzamosságokat. Egyfajta „tébolyodott társasjáték” ez, mely gúnyt űz mindenfajta konvencióból: „számukra tényleg nem volt semmi szent, az egész világ a kedvteléseikre rendelt paródia” (II. 14). A területen „csapások, utak, ösvények bonyolult rendszere” található, „ami valójában nem volt más, mint az értelmetlen vágyak topográfiája” (II. 15). Ez a nagy, veszélyekkel telt ismeretlen az, ami Kristóf elé tükröt tart, melyben „saját állati énjét” ismeri fel. Ez a felismerés a téboly szélére sodorja, azzal a belátással együtt, hogy „csak úgy teljesíthette volna ki tudását, ha feláldozza önmagát” (II. 12). Az áldozat aztán meg is hozatik. Kristóf szert tesz a tiltott tudásra, elmerül az éjszaka legmélyében. „Levettem magam valahonnan a magasból a mélybe, láttam a saját zuhanásomat” (II. 135). Álmai óriása beavatja a férfiszerelembe, majd hősünk eszméletlenül a földalatti illemhely padlójára zuhan, ahol meztelen teste mások mindenféle váladékainak tócsájában hever.

Párhuzamosok mentén

Ha pedig valamilyen műre igaz, hogy minden eszményítés nélkül próbál hozzáférközni múltbeli eseményekhez és tapasztalatokhoz, akkor ez kiváltképp így van a *Párhuzamos történetek* esetében, mely nem csak hogy nem idealizál, hanem nemzetiségre való tekintet nélkül az emberi lélek sötét oldalát, az *anus mundit* pásztázza végig precíz kíméletlenséggel. S pontosan ezért máshogy kell értelmeznünk a referencia kérdését is, mint a hagyományos történelmi regény esetében. A regény ugyanis nem első sorban a megtörtént történelmi eseményekre referál, nem a történelem a főszereplő, hanem a testi-történeli tapasztalat végbemenése, ezt kutatja szenvedélyes alaposággal. Vagyis a történetek referenciája maga a tapasztalat, az, ahogyan a mindenkori testi és történeli ember a világban egzisztál, ahogyan a világot megtapasztalja. És ebből a tapasztalatból bontakoznak ki a különböző idősíkok és az egymásra rétegződő történetek.

Ez a rétegződés pedig korántsem a lineáris időszerveződés logikáját követi, hanem egyáltalán nem követ semmiféle logikát. A logika is zárójelbe kerül, és helyét az esetlegesség vagy éppen a káosz veszi át. Egyes értelmezők szerint strukturált káoszról van szó, vagyis van a történeteknek valamifajta ritmusa, mely szerint szétesnek és összeállnak. Ezt a ritmust azonban nem az úgynevezett nagy történelmi események szolgáltatják, hanem inkább a találkozások, az öneszmélések, a testi-lelki rokon- és ellenszenvek fellobbanása, vagy éppen a szeretkezés ritmusa, mint Ágost és Gyöngyvér hosszú-hosszú jelenetében.

A regény azt mutatja fel, ahogyan a testileg megélt tapasztalat történetekké szerveződik, vagyis mintegy azt imitálja, hogy kialakulásukban, végbemenésük közben tudósít az eseményekről és tapasztalatokról, anélkül hogy rálátást tudna kínálni az aktuális történések tágabb horizontjára. Vagyis valamilyen önkorlátozást érhetünk tetten a regény mindenkori beszélője részéről, hiszen látszólag ellentmond egymásnak az, hogy a részletek vonatkozásában klasszikus, mindentudó elbeszélővel van dolgunk, aki az egész tekintetében cserben hagyja az olvasót. Miközben az elviselhetőség határáig pontos leírást kapunk például a haláltábor lakóinak teteméről, addig az események tágabb összefüggéséről nem tudunk meg semmit. De talán át is kell értelmeznünk ezt a fogalmiságot a regény vonatkozásában, mely nem számol olyasmivel, hogy „rész” és „egész”, hanem a testi-történeli létezés alakulásai

érdeklík szenvedélyesen, és elutasít mindenféle olyan szintetizáló törekvést, mely lekerekíténé és egészszé formálná a különböző mikrotörténeket.

A regény narrátora úgyszólván kézi kamerával dolgozik, és belülnézeti perspektívából, aprólékos részletességgel írja le az időben kibomló tapasztalatot, ami történetté áll össze. Ám ez a történetté szerveződés egyáltalán nem valamilyen külső logika vagy struktúra szerint megy végbe, hanem a maga belső, esetleges alakulása szerint. A történetek alapvető szervező elve a kontingencia. A létezés primer, meghaladhatatlan esetlegessége; mindenféle telosz és struktúra zárójelbe tétele. Ennek megfelelően az egyes, kisebb egységekként felfogható fejezetek is széttöredeznek; a többé-kevésbé „fő” cselekményszál mellett számos apró, sokszor lényegtelennek tűnő mellékes esemény, emlék, megfigyelés bukkan fel, ami végképp aláássa a történetek hierarchiáját. Hiszen semmi ilyesmiről nem lehet szó, a regény azt sugallja, hogy minden, ami megtörténik, amit érzünk és tapasztalatunk, ami a világunk része, az egyaránt fontos. Nincsenek jelentőségteljes és elhanyagolható dolgok; a regény elfogulatlanul és szenttelenül rögzít mindent: akár Ágost és Gyöngyvér végtelennek tűnő szeretkezéséről van szó, akár az ötvenhatos forradalomról, akár a regény elején talált hulla ruházatáról.

De nem csupán az egyes fejezeteken belül érvényesül a meghaladhatatlan kontingencia elve, hanem a történetek között is esetleges a kapcsolat, és az is esetleges, hogy ami elkezdődik, az véget is ér a regényben. Például soha nem tudjuk meg, hogy ki ölte meg a regény legelején holtan talált férfit. Ahogyan Nádas egyik monográfiája, Bazsányi Sándor írja, „a párhuzamos történetek olykor egy-egy fejezeten belül [...] egymásra is csúsznak, egymásba is hurkolódnak” (Bazsányi 2010, 198). A már idézett háborúvégi jelenet például annak a Döhringnek a folytatásos álma, aki a Berlinben, futás közben a hullát megtalálta. Ez azonban a fejezet elején még korántsem egyértelmű, csak lassan derül ki, és később sem kapunk magyarázatot arra, hogyan ékelődik be a történetek közé egy álom, még hozzá folytatásos álom, mely ráadásul egyenrangú a többi történettel, sőt, hátborzongatóan valóságosnak tűnik, radikálisan lerombolva a határt álom és valóság között.

A történetek szerveződésének metaforájaként szolgál a gneisz kőzet szakszerű leírása a regény harmadik kötetében, mely így kezdődik: „ez a kő, a gneisz minden élethelyzetben különösen viselkedik” (III. 254), s már csak azért is figyelmet érdemel, mert a köveknek általában nincsen élethelyzetük. Vagy ha mégis, akkor alighanem többről van szó, mint pusztán kövekről. A narrátor aprólékosan részletezi a kő tulajdonságait: milyen színei vannak, milyen csillámokból áll össze, hogyan hasítható, stb., ám azt is, hogy „mindezen alkotórészeket azonban csak közelről, jórészt nagyító vagy mikroszkóp alatt látni így” (III. 258). Mint ahogyan a narrátor figyelmeztet és írja le a regényben szereplő testeket és életeket. Sőt, ha tovább olvassuk a gneisz tulajdonságainak leírását, akkor egyre erősebb lehet a benyomásunk, hogy voltaképpen magáról az életről van szó, ahogyan történetekké szerveződik, hiszen az egyik legfőbb jellegzetessége az, hogy a sokféle színű csillámok párhuzamosan helyezkednek el benne.

„A gneisz továbbá afféle metafizikai-geológiai princípium: „hatalmasan és vastagon burkolja be a földgolyót. Rajta nyugszanak a mindenféle üledékek, s amikor a magma megmozdul alatta, és megnyitja a szerkezeti repedéseket, akkor ezen az olykor háromezer méteres kőzetburkolaton törnek át az eruptív kőzetek. Valószínű, hogy a gneisz alkotja a föld első kihülési rétegét” (III. 259). Ezt úgy is lehet értelmezni, hogy a gneisz voltaképpen minden narráció lehetőség-feltétele. Ez az első kihülési réteg, ez a hatalmas és vastag burok az, ami a formátlan magmát átszűri „szerkezeti repedésein”, és történeteket csinál belőle. Olyan történeteket, melyek egyes számban elgondolhatatlanok: egy történet nincs, csakis történetek vannak, plurálisban, és a lehető legnagyobb változatosságban. Ám a legnagyobb sokszínűség közepette is állandó jellegzetességük a szerkezeti párhuzamosság. Ahogy a regényben áll: „bármiként legyen, a párhuzamosok mentén a kő szétbontható” (uo.) - amiből a

történetek párhuzamosságának alaptétele következik. Minden történet egy másik történet *pendant*-ja, minden történet magához vonz egy másikat, míg végül történetek hatalmas és vastag rétegét kapjuk, mely ráülepszik a földgolyóra, elevenekre és holtakra egyaránt, ám egyáltalán nem egy megmerevedett burok, hanem folyamatos mozgásban van. Hiszen ott forr alatta a súlyos magma, ott forr alatta a kőzetlemezeket repesztő élet. Egy roppant erő folyamatos működéséről van tehát szó, mely a természeti törvények szükségszerűségével és az őselemek megkérdőjelezhetetlen primátusával hozza létre és szövi egymásba a történetek megszámlálhatatlan sokaságát” (Deczki 2013, 162-163).

S mint ahogyan a történetek kavarnak egymásba és tapadnak egymásra, éppúgy a testek is. A testeknek sincs egyes száma, minden regénybeli szereplő a maga súlyos testi valóságában mindig már másokkal való együttlétében egzisztál, kibogozhatatlan és csaknem teljesen esetleges kiasztikus szerveződésben. A testi és a narratív identitások nem csak, hogy nem különülnek el egymástól, hanem csupán egymásra vonatkoztatottan nyerhetnek értelmet. Ahogyan Döhring folytatásos álmában olvashatjuk: „valakiket viselek magamban, akik nem én vagyok, és olyan időkbe és helyekre nézek velük vissza, amelyek velem meg sem történhettek, vagy olyan időkbe pillanthatok előre, amelyek be sem következhetnének nélkülem senkivel” (I. 184). Vagy például a nevezetes taxi-út, amikor Gyöngyvér és Erna a kórházba utaznak, s nem csupán a nyilasnak vagy ávósoknak vélt taxisofőr utazik a két nővel, de számos gondolat, asszociáció, történet és emlék csomópontjává válik az autó hátsó ülése. A két nő közé befurakodik a távollévő Ágost, Erna fia és Gyöngyvér szeretője, s a lány meglepetten konstatálja, hogy „ezek szerint Ágostból tényleg át lehet jutni Ernába” (I. 215), valamint azt, hogy „mintha az egyik ember testén átvezetné egy ösvény a másik ember lelkébe. Mintha Erna asszony közelségében Ágost testét jobban értené” (I. 202). Az anyában pedig a fiatal nő felidézni saját, a Gestapo által elhurcolt lányát, de eszébe jut egy másik fiatal nő is egy szállodából, ahol valaha megszálltak, aki nem tudott elszakadni gyerekeitől, hiszen az ember „nem külön test” (I. 228). Mindenkinek köze van mindenki máshoz: „Szó, ami szó, alaposan bele voltak fűzve egymás életébe” (I. 426) – egymásba fonódnak a testek, az életek és a történetek.

A találkozások azonban többnyire esetlegesek és véletlenszerűek, mint ahogyan az is, hogy milyen történet származik belőlük, és az hová tart. Ennek az esetlegességnek lehet a metaforája a regényben a „tébolyodottan” vagy „örülten” sárga kerámia felbukkanása, mely ahhoz túl sűrűn fordul elő, hogy ne legyen semmi jelentése, viszont ebben mégsem lehet semmi logikát felfedezni. Sőt, az lehet az olvasó benyomása, hogy a sárga kerámia említődése voltaképpen nem más, mint a logika visszavonása, mintegy annak a deklarációja, hogy a dolgok csupán önmagukért valók, és nem valamilyen rejtett értelemösszefüggésbe illeszkednek, amit az olvasó némi munkával fel tud fejteni. A sárga kerámia minden effajta illúziót szertefoszlat, és arra hívja föl a figyelmet, hogy a dolgok értelmét nem valahol a dolgokon túl, hanem a dolgok pusztán önmagáért való létezésében kell keresni. A logika zárójelbe kerül, és az esetleges, testi létezés időbeli kibomlásának, a testek lehetséges konfigurációinak aprólékos leírásait olvashatjuk 1500 oldalon keresztül. A XX. századi magyar és német történelmet, belülnézetből.

IRODALOM

BAZSÁNYI, Sándor: „...testének temploma...” erotika, irónia és narráció Nádas Péter prózájában. Budapest, Szépmesterségek Alapítvány, 2010.

DECZKI, Sarolta: *A legkülönbözőbb dolgok együttállása*. In *Az érzékiség dicsérete*, Budapest, Kalligram, 2013. 161-172.

GÖRÖZDI, Judit: *Az írás laboratóriumában – Beszélgetés Nádas Péterrel*. In *Romboid* 2013/1.

HEIDEGGER, Martin: *Lét és idő* (ford. Angyalosi Gergely, Bacsó Béla, Kardos András, Orosz István és Vajda Mihály). Budapest, Gondolat, 1989.

HITES, Sándor: *A történelmi regény*.

www.arkadia.pt.e.hu/magyar/cikkek/tortenelmi_regeny

HUSSERL, Edmund: *Karteziánus elmélkedések* (ford. Mezei Balázs). Budapest, Atlantisz Kiadó, 2000.

KOSELLECK, Reinhart: *Zeitschichten. Studien zur Historik*. Frankfurt am Main, Suhrkamp, 2003.

MERLEAU-PONTY, Maurice: *A látható és a láthatatlan* (ford. Farkas Henrik és Szabó Zsigmond). Budapest, L'Harmattan Kiadó, 2006.

NÁDAS, Péter: *Párhuzamos történetek I-II-III*. Pécs, Jelenkor, 2005.

Deczki Sarolta, PhD

Magyar Tudományos Akadémia, Bölcsészettudományi Kutatóközpont (rövidíteni is lehet: MTA-BTK) Irodalomtudomány Intézet

1118, Budapest, Ménesi út 11–13.

sarolt@gmail.com